

**ОЦІНКА СЛУЖБОЮ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ СИСТЕМИ  
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В  
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ УКРАЇНИ**

**О.В. Сметанко**, канд. екон. наук, доцент,  
Кримський економічний інститут ДВНЗ „Київський національний  
економічний університет ім. Вадима Гетьмана”, м. Сімферополь

*У статті розглядаються питання, пов'язані з оцінкою службою внутрішнього аудиту системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю в процесі планування і проведення перевірок в акціонерних товариствах України. Запропоновано модель проведення внутрішнього аудиту та робочі документи, за допомогою яких можна дати оцінку ступеню довіри системі бухгалтерського обліку та рівню надійності системи внутрішнього контролю в акціонерних товариствах України.*

**Ключові слова:** чинники ризику, внутрішній аудит, внутрішній контроль, планування аудиту, внутрішня аудиторська перевірка.

*В статье рассматриваются вопросы, связанные с оценкой службой внутреннего аудита системы бухгалтерского учета и внутреннего контроля в процессе планирования и проведения проверок в акционерных обществах Украины. Предложена модель проведения внутреннего аудита и рабочие документы, с помощью которых возможно дать оценку степени доверия системе бухгалтерского учета и уровню надежности системы внутреннего контроля в акционерных обществах Украины.*

**Ключевые слова:** факторы риска, внутренний аудит, внутренний контроль, планирование аудита, внутренняя аудиторская проверка.

**ВСТУП**

Актуальність вибраної теми зумовлена тим, що внутрішній аудитор в процесі планування і проведення перевірок повинен дати оцінку *ступеню довіри системі бухгалтерського обліку і рівню надійності системи внутрішнього контролю* (СВК), а також оцінити ефективність системи управління акціонерним товариством (АТ) і взаємозв'язаних організацій. Це зумовлено тим, що попередня оцінка ступеня довіри системі бухгалтерського обліку *та рівня надійності СВК* на стадії планування дозволяє виявити слабкі, проблемні місця, де можливі викривлення інформації, а також у процесі збору аудиторських доказів розробити комплексні рекомендації стосовно підвищення ефективності ведення бухгалтерського обліку і вдосконалення системи управління АТ.

У процесі проведення внутрішнього аудиту система бухгалтерського обліку в підрозділах організацій розглядається з позиції основної контрольної підсистеми в системі внутрішнього контролю організації. Якщо система внутрішнього контролю виявляє вже допущені порушення і відхилення, то система бухгалтерського обліку допускає ці порушення і відхилення. Тому при оцінці ступеня довіри системі бухгалтерського обліку *та рівня надійності СВК* оцінюється ймовірність допущення можливих порушень і відхилень в інформації. Саме тому в процесі отримання уявлення про систему бухгалтерського обліку і СВК внутрішній аудитор повинен дати їм оцінку з позиції власника і внутрішніх користувачів, які займаються аналізом інформації, наданої працівниками обліково-аналітичного і контролюючого апарату АТ. Тому внутрішньому аудиторі потрібно правильно оцінити роботу служби бухгалтерського обліку і служби внутрішнього контролю з метою

отримання достовірної інформації про фінансове положення, результати діяльності і зміни у фінансовому положенні АТ і взаємозв'язаних організацій.

Використання даної інформації дозволить внутрішньому аудитору визначити, наскільки сприятливо впливає СВК на організацію і методику ведення бухгалтерського обліку, а також на запобігання викривленню фінансової і управлінської інформації.

Питання, пов'язані з плануванням роботи внутрішніх аудиторів і оцінкою стану організації бухгалтерського обліку та роботи служби внутрішнього контролю, досліджувалися російськими і українськими науковцями, серед яких слід виділити таких:

В.І. Подольский розкриває вплив міжнародних стандартів із внутрішнього контролю на оцінку ризиків і внутрішнього контролю в процесі планування та здійснення внутрішніх аудиторських перевірок [1, с. 67-80];

С.І. Жмінько, О.І. Швирина, М.Ф. Сафонова розкривають питання, пов'язані з оцінкою системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю [2, с. 137-144];

В.В. Немченко, В.П. Хомутенко, А.В. Хомутенко в посібнику розкривають методику проведення внутрішньої аудиторської перевірки ефективності системи внутрішнього контролю [3, с. 159-172];

А.М. Проскуряков детально досліджує питання, пов'язані з оцінкою ризику системи внутрішнього контролю, аудиту фінансової звітності, а також досліджує питання, пов'язані з кількісними та якісними характеристиками викривлень [4, с. 47-63, 122-127];

Т.М. Рогоуленко в посібнику з аудиту розкриває питання, пов'язані з вивченням та оцінкою системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю у ході проведення зовнішнього аудиту [5, с. 58-60];

О.О. Дорошенко досліджує питання, пов'язані з комплексною оцінкою системи внутрішнього контролю у процесі зовнішнього аудиту фінансово-господарської діяльності. Цей автор акцентує увагу на необхідності оцінки ефективності систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, але не визначає чинники, які впливають на надійність контрольного середовища, окремих засобів контролю та системи бухгалтерського обліку [6];

О.В. Філозоф досліджує особливості планування аудиту та наводить загальні характеристики стосовно оцінки системи внутрішнього контролю (СВК) шляхом анкетування працівників певного підрозділу, а також оцінки системи бухгалтерського обліку шляхом: визначення особи, яка веде облік у виробничому цеху; аналізу облікової політики на звітний період; ведення обліку сировини, яка надійшла у виробничий цех; застосування графіка документообігу між виробничим підрозділом та іншими підрозділами підприємства [7]. Також автор розмежовує поняття внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю в контрольній діяльності підприємств та визначає, що на практиці доцільніше застосовувати поняття «внутрішній аудит» стосовно перевірки господарської діяльності підприємства, а не внутрішній контроль [8];

Л.О. Сухарева, К.О. Закалінська детально досліджують питання з визначенням системи бухгалтерського обліку та її оцінки у процесі проведення аудиторських перевірок. Ці автори ґрунтовно підходять до положень з розроблення внутрішньофірмових стандартів аудиторської діяльності, а особливо до впровадження у практичну діяльність аудиторських організацій стандарту «Оцінка якості системи бухгалтерського обліку». Дослідження цих авторів не враховують впливу СВК на систему бухгалтерського обліку на підприємстві [9].

Ю.Л. Петрушевський, О.І. Стрельников досліджують існуючі точки зору щодо поняття, визначення та взаємодії системи бухгалтерського

обліку з системами менеджменту, контролю та управління підприємством. Проведені дослідження дали змогу авторам констатувати необхідність проведення оцінки системи бухгалтерського обліку та подальше вивчення питань, пов'язаних визначенням ролі та місця системи бухгалтерського обліку в інформаційній системі господарської діяльності підприємства [10].

Проведений аналіз літературних джерел показав, що всі дослідження зазначених авторів є надзвичайно актуальними і доповнюють один одного, але відсутність комплексного підходу щодо оцінки службою внутрішнього аудиту систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю потребує подальшого вивчення і обґрунтування виділених питань.

#### ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті спрямована на розкриття питань, пов'язаних з оцінкою системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю на стадії планування та проведення внутрішнього аудиту в акціонерному товаристві.

Основні завдання, які поставлені автором у статті:

- запропонувати модель внутрішнього аудиту в системі управління та оцінки діяльності АТ;
- виділити критерії і чинники, які впливають на оцінку системи бухгалтерського обліку в АТ;
- визначити чинники ризику, які повинні враховуватися в процесі оцінки і проведення внутрішнього аудиту системи бухгалтерського обліку та системи внутрішнього контролю;
- розробити робочі документи, за допомогою яких можна дати оцінку ступеню довіри системі бухгалтерського обліку та рівню надійності системи внутрішнього контролю в АТ.

#### РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

При проведенні внутрішнього аудиту в акціонерному товаристві, яке має структурні підрозділи, необхідно дати оцінку системі бухгалтерського обліку і СВК.

Проведення СВА оцінки системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю доцільно здійснювати за такими напрямками:

##### **1. Оцінка системи бухгалтерського обліку.**

У наукових працях вітчизняних науковців системі бухгалтерського обліку дається безліч визначень, серед яких більш вдалим, на нашу думку, є такі:

а) Ф. Ф. Бутинець дає таке визначення: «Бухгалтерський облік як система являє собою сукупність елементів відповідного змісту та форми, пов'язаних між собою і об'єднаних регулярною взаємодією. Це система інформації про стан і рух ресурсів підприємства, про характер та результати господарської діяльності, яка відображає й узагальнює господарські операції в єдиному грошовому вимірнику. Облік можна охарактеризувати як систему тому, що він має ознаки, які характерні системі - наявність зв'язків (у тому числі зворотних), розподіл на частини, наявність структури (упорядкування елементів), цілеспрямованість, збереження відповідної стійкості в запропонованих межах під впливом зовнішніх факторів і багатоаспектність» [11, с. 18];

б) В. І. Ткач і М. В. Ткач характеризують систему бухгалтерського обліку як певний логічний комплекс, сформований на основі плану рахунків заданої оптики (виробничої, дохідної, прибуткової, витратної), який узагальнює процеси виробництва, постачання і реалізації та забезпечує управління підприємством і його центрами відповідальності на основі реалізації тактичних і стратегічних рішень [12, с. 8].

З наведених визначень можна зробити висновок про те, що під системою бухгалтерського обліку в процесі проведення внутрішнього аудиту слід розуміти форми та методи ведення бухгалтерського обліку і основні положення, в яких регламентовані особливості організації та методики ведення бухгалтерського обліку. Саме тому внутрішня аудиторська перевірка повинна встановити, наскільки ця система достовірно відображає господарську діяльність АТ (рис. 1).

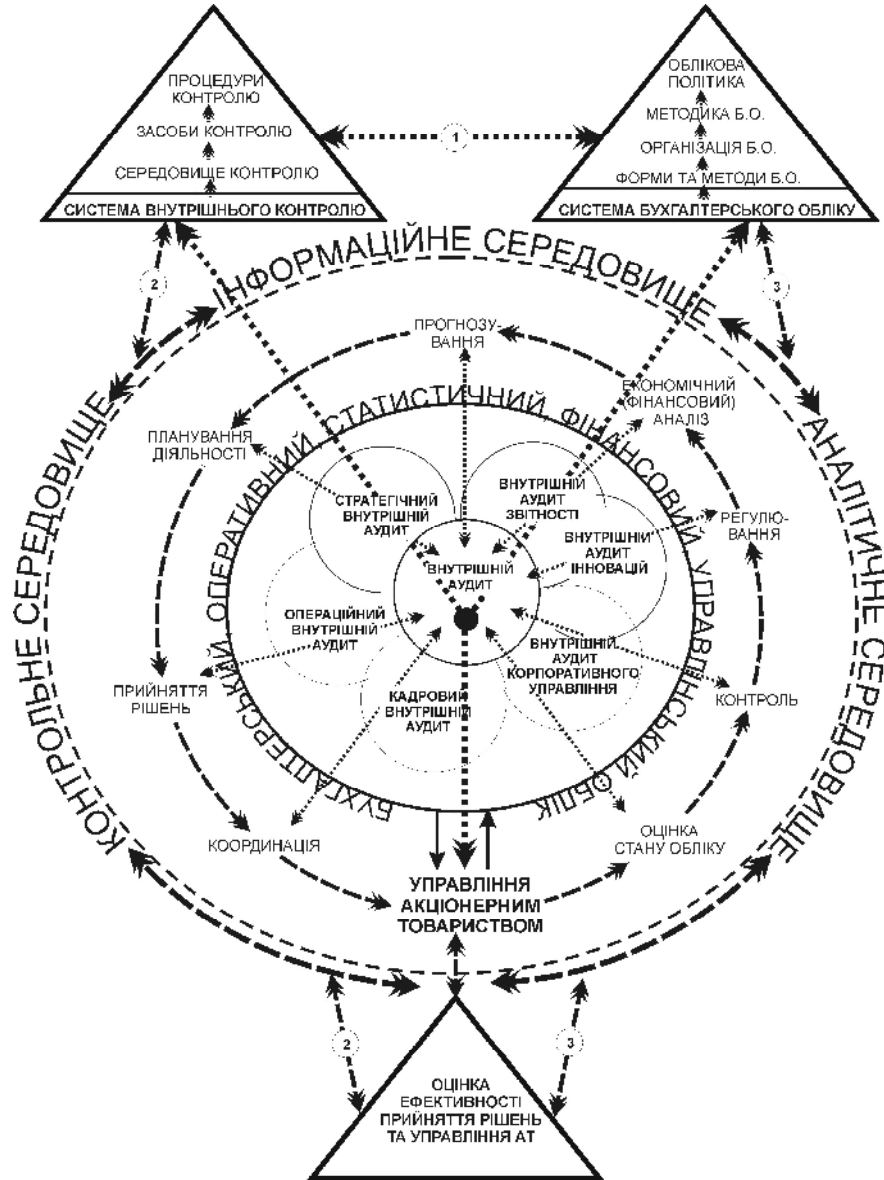


Рисунок 1 - Модель внутрішнього аудиту системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю

З рисунку 1 видно, що внутрішній аудит розглядає систему бухгалтерського обліку з позиції основної контрольної підсистеми в системі внутрішнього контролю організації. Це обумовлено тим, що в бухгалтерському обліку можуть допускатися різного роду порушення і

відхилення, які повинні бути виявлені системою внутрішнього контролю. Саме тому внутрішнім аудиторам при оцінці ступеня довіри до системи бухгалтерського обліку необхідно проводити оцінку ймовірності допущення можливих порушень і відхилень.

Оцінка системи бухгалтерського обліку повинна починатися на стадії планування внутрішнього аудиту в АТ. На цій стадії внутрішній аудитор зобов'язаний вивчити, проаналізувати і дати оцінку інформації, яка стосується:

- облікової політики й основних принципів ведення бухгалтерського обліку АТ і його структурних підрозділів;
- організаційної структури підрозділу, який відповідає за ведення бухгалтерського обліку і підготовку бухгалтерської звітності;
- розподілу обов'язків і повноважень між працівниками, які беруть участь у веденні бухгалтерського обліку і підготовці звітності;
- організації підготовки, обігу і зберігання документів, в яких висвітлені господарські операції;
- порядку відображення господарських операцій у реєстрах бухгалтерського обліку, а також форм і методів узагальнення даних таких реєстрів;
- порядку підготовки звітності на основі даних бухгалтерського обліку;
- вплив інформаційних засобів і технологій на організацію і методикку ведення обліку;
- критичних областей, де особливо великий ризик виникнення помилок або викривлень даних бухгалтерської звітності;
- засобів контролю за окремими напрямками ведення бухгалтерського обліку.

Ключовою ланкою в процесі проведення внутрішнього аудиту системи бухгалтерського обліку є тести й анкети, використання яких дозволяє дати попередню оцінку ступеню довіри до системи бухгалтерського обліку, а також на стадії планування дозволяють виявити слабкі, проблемні місця, де можливе викривлення інформації, а в процесі збору доказів викривлень дають можливість визначити фактичний ступінь довіри до існуючої системи бухгалтерського обліку.

Саме тому на етапі планування внутрішні аудитори повинні дати оцінку основним положенням облікової політики підприємства, а також вивчити й оцінити якість стандартів, положень і правил, пов'язаних з організацією та методикою ведення бухгалтерського обліку на підприємстві.

У процесі проведення внутрішнього аудиту слід врахувати і провести відповідне ранжування чинників, які потенційно можуть вплинути на виникнення помилок в обліку з подальшою їх деталізацією в тестах і робочих документах внутрішнього аудитора. Різноманіття чинників, які впливають на ймовірність виникнення помилок в обліку слід піддавати ранжуванню і створювати окремі документи-тести за кожною групою виділених чинників. Це обумовлено тим, що система бухгалтерського обліку є підсистемою СВК. Саме тому ступінь довіри системі бухгалтерського обліку знаходиться на рівні надійності системи внутрішнього контролю в цілому.

У ході проведення внутрішнього аудиту оцінюється організація бухгалтерського обліку на його відповідність нормативним документам. Саме тому у процесі проведення внутрішніх аудиторських перевірок необхідно дати оцінку змінам системи бухгалтерського обліку. Подана оцінка зводиться до вивчення змін системи бухгалтерського обліку за такими напрямками:

- 1) перевірка зміни системи внутрішнього контролю.

На цьому етапі внутрішньому аудиторіві слід оцінити зміни в засобах внутрішнього контролю, як за окремими операціями, так і в цілому;

2) перевірка правильності трансформації основної бази даних при зміні системи обліку. На цьому етапі внутрішньому аудитору необхідно:

- звірити і збалансувати контрольну інформацію, отриману в результаті створення або зміни основної бази даних;

- перевірити відібрані дані на відповідність первинним даним або основній базі даних старої і нової систем обліку;

- перевірити всі зміни в основній базі даних у момент переходу до нової системи обліку;

3) перевірка забезпечення точності і повноти інформації в новій системі обліку. На цьому етапі внутрішньому аудитору необхідно:

- перевірити порядок здійснення операцій у період, який охоплює дату переходу до нової системи;

- перевірити порівнянність даних у новій і старій системі обліку впродовж всього облікового періоду.

Дані перевірки необхідно заноситися в спеціальні робочі документи і таблиці, які розробляються на стадії планування діяльності СВА і проведення перевірок.

При проведенні внутрішнього аудиту бухгалтерської звітності аудиторіві необхідно перевірити відповідність звітності вимогам нормативних документів, які регламентують її складання. Ця робота містить такі групи питань:

1) Перевірка посадових обов'язків та облікової політики підприємства на відповідність нормам чинного законодавства України в частині дотримання:

- функцій головного бухгалтера;
- порядку взаємовідносин «керівник - головний бухгалтер»;
- правил ведення первинних і зведених документів;
- комерційної таємниці;
- вимог до синтетичного і аналітичного обліку.

2) Перевірка бухгалтерської звітності на відповідність нормам чинного законодавства України. На цьому етапі внутрішньому аудиторіві необхідно перевірити дотримання:

- термінів і форм надання бухгалтерської звітності;
- вимог до складання бухгалтерської звітності;
- вимог з підготовки зведеної (консолідованої) звітності;
- порядку відображення звітності дочірніх і взаємопов'язаних організацій;

- вимог, які ставлять до звітності;
- вимог до складу форм бухгалтерської звітності;
- вимог до складу показників звітності;
- вимог до порядку заповнення форм звітності;
- вимог до порядку коригування даних звітності.

При проведенні внутрішнього аудиту в частині оцінки стану організації бухгалтерського обліку слід мати на увазі те, що система бухгалтерського обліку господарських операцій може вважатися за ефективну, якщо:

- операції в обліку відображені в період їх здійснення;
- операції в обліку достовірні і відображені в правильних сумах;
- правильно сформовані бухгалтерські записи;
- зафіксовані деталі операцій, які мають суттєве значення для обліку і звітності;
- обмежена можливість появи зловживань.

У процесі оцінки системи бухгалтерського обліку внутрішній аудитор повинен враховувати чинники, які впливають на організацію і методику ведення обліку, а також проводити зіставлення двох основних

показників, пов'язаних з оцінкою ступеня довіри до системи бухгалтерського обліку і рівня надійності системи внутрішнього контролю (табл. 1).

Таблиця 1 - Фрагмент робочого документа внутрішнього аудитора

Оцінка впливу чинників на систему бухгалтерського обліку витрат								
Назва організації _____			Внутрішній аудитор _____					
Структурний підрозділ _____			Період перевірки _____					
Форма власності _____			Початок перевірки «_» _____ 200_ р.					
Місце знаходження _____			Закінчення перевірки «_» _____ 200_ р.					
Основний вид діяльності _____			Номер аудиторського висновку _____					
Номер (шифр) документа _____								
1. Основний перелік документації, що перевіряється								
Перелік документів, що перевіряються	Обсяг наданої облікової документації		Оцінка*		Примітка			
	Повний	Частковий	СД СБО	РН СВК				
Основні документи (перелік)	-	(+)	0,5	0,5	Коментар			
2. Метод проведення перевірки	Суцільний		Вибірковий					
	так							
3. Порядок проведення перевірки статей витрат і визначення відповідності показників облікових реєстрів і форм звітності								
Фактори критерії оцінки	Оцінка**			Джерела інформації*			Пояснення виноски коментарі, додані до робочого документа	Дата допущеної невідповідності
	та СД СБО	РН СВК	Первинні документи	реєстри	Головна книга	Звітність		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
3.1. Матеріальні витрати (документи для перевірки: не надані - 0; надані частково - 0,5; надані в повному обсязі - 1)	0,5	0,5	(+)	(+)	(+)	(-)		
3.1.1. «Паливо» (порядок списання палива: не відображений в обліковій політиці - 0; розкритий повно - 0,5; розкриті всі особливості списання палива - 1)	2030,5	0,5	(+)	(+)	(-)	(-)	Розрахунок п. 4.1. і п 5.1	04.02.2011 р.
4. Перевірка правильності обліку та відображення в облікових реєстрах і документах								
Найменування статей (параграф 3, гр. 8)	Оцінка**		Період	За книгою, грн	За Головною книгою, грн	За даними перевірки, грн	Відхилення (гр. 6-гр.7) грн, (+/-)	
	СД СБО	РН СВК						
1	2	3	4	5	6	7	8	
4.1. 203 «Паливо»	(0)	(0)		2000	2000	2500	-500	
5. Висновки до 4 розділу								
6. Висновки, рекомендації і пропозиції								
* (0) - низька оцінка надійності; (0,5) - середня оцінка; (1) - висока оцінка надійності системи								
** СД СБО - ступінь довіри системі бухгалтерського обліку; РН СВК - рівень надійності системи внутрішнього контролю								

Для підвищення ефективності проведення внутрішнього аудиту необхідно на стадії планування формувати вузькопрофільні і комплексні робочі документи (внутрішні аудиторські тести та таблиці), за допомогою яких можна оцінювати як окремо системи бухгалтерського обліку, так і комплексно зі системою внутрішнього контролю.

За кожним робочим документом внутрішньому аудиторів необхідно вивести середню оцінку і провести узагальнення даних у зведених робочих документах. Використання отриманих даних має бути спрямоване на формування загальних вимог і підходів до системи бухгалтерського обліку в акціонерному товаристві і його структурних підрозділах за допомогою використання єдиних підходів до розроблення, ідентичності, порівнянності облікової політики організації.

Особливе значення у процесі оцінки системи бухгалтерського обліку відводиться збору аудиторських доказів. На цьому етапі здійснюється оцінка дотримання всіх пунктів облікової політики, тим самим здійснюється перевірка застосування засобів контролю в бухгалтерському обліку, яка характеризує вже не планову (попередню, потенційну) оцінку системи бухгалтерського обліку, а її фактичний стан. Положення облікової політики, які оцінені низько, з боку внутрішніх аудиторів повинні піддаватися регулярній системній перевірці, а ті положення, надійність яких оцінена високо, перевіряються періодично методом фрагментарних перевірок за ключовими і проблемними напрямками бухгалтерського обліку.

Після попередньої оцінки системи бухгалтерського обліку внутрішні аудитори повинні доповнити та привести до загальних вимог ті положення, які відсутні в обліковій політиці або суперечать один одному в різних структурних підрозділах (філіях акціонерного товариства). Рекомендації і пропозиції внутрішніх аудиторів у частині внесення змін мають бути враховані працівниками бухгалтерії при прийнятті облікової політиці на наступний рік.

**2. Оцінки середовища контролю.** Ця оцінка дається на етапі підготовки стратегічного і річного плану роботи служби внутрішнього аудиту, а в процесі підготовки загального плану і програми внутрішнього аудиту відбувається уточнення рівня надійності системи внутрішнього контролю шляхом перевірки наявності засобів контролю.

Внутрішньому аудитору під час перевірки слід враховувати те, що на контрольне середовище мають вплив такі чинники:

- узгодження з вимогами законодавства і нормативними документами;
- підготовка і складання звітності (бухгалтерської, статистичної і податкової) АТ;
- розподіл відповідальності і повноважень;
- організаційна структура АТ;
- кадрова політика;
- стиль і принципи управління АТ.

Слід зазначити, що надійність контрольного середовища при внутрішньому аудиті оцінюється не лише через чинники, які впливають на достовірність облікової й аналітичної інформації, але і через чинники, які впливають на ефективність використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів підприємства.

Проведення внутрішнього аудиту контрольного середовища має бути сплановано так, щоб не лише виявити помилки, але і розробити заходи щодо їх усунення, а також рекомендації щодо профілактики зловживань і порушень. Саме тому необхідно детально досліджувати системи обліку і внутрішнього контролю економічного суб'єкта на предмет їх схильності до зловживань.

Виявляючи факти незастосування або неадекватного, неповного застосування тих або інших засобів, внутрішні аудитори вимірюють завдяки збиток або величину викривленої інформації, тим самим визначається один з вимірників комерційного ризику на цій ділянці.



Розрізняють такі типи навмисних викривлень, що виникають у результаті недобросовісних дій матеріально-відповідальних осіб та які досліджуються в ході внутрішнього аудиту:

- викривлення, які виникають у процесі недобросовісного складання фінансової (бухгалтерської) звітності;
- викривлення облікових даних для привласнення активів організації.

Саме тому внутрішньому аудиторіві необхідно визначити та класифікувати чинники ризику недобросовісних дій, які пов'язані з викривленням облікових даних у результаті незаконного привласнення активів, таким чином:

1. Чинники ризику, пов'язані з привласненням активів:

- привласнення великих сум готівки через касу підприємства;
- наявність цінних запасів;
- наявність боргових цінних паперів на пред'явника;
- наявність основних засобів, які мають невеликі габарити та високу ринкову вартість та ін.

2. Чинники ризику, пов'язані із засобами контролю:

- відсутність належного нагляду з боку керівництва (наприклад, не виправдано рідкі перевірки віддалених місць ведення господарської діяльності);
- відсутність належних процедур відбору і перевірки кандидатів на заміщення посад, які будуть відповідальні за збереження активів підприємства;
- відсутність належного розподілу обов'язків між матеріально-відповідальними особами;
- нерегулярне проведення незалежних перевірок;
- недостатня охорона і відсутність засобів відеоспостереження, спрямованих на збереження активів АТ;
- відсутність своєчасного і належного документування операцій та ін.

У процесі оцінки СВК (системи внутрішнього контролю) виділяють чинники ризику, пов'язані з викривленнями у результаті недобросовісного складання фінансової звітності:

1. Чинники ризику, пов'язані з впливом керівництва АТ на контрольне середовище:

- відношення керівництва і його вплив на процес складання звітності АТ;
- наявність співробітників, які не мають спеціальної економічної освіти та беруть участь у формуванні звітності й інших облікових документів;
- велика плинність кадрів;
- наявність адміністративних і правових порушень з боку керівництва організації і керівників структурних підрозділів;
- система управління АТ неефективна і має суттєві недоліки.

2. Чинники ризику, які відносять до предметної області діяльності організації:

- прийняття рішень і затвердження документів, які безпосередньо вплинуть на фінансовий стан підприємства;
- високий рівень конкурентної боротьби або насичення ринку, що призводить до зниження конкурентоспроможності та супроводжується зниженням виручки від реалізації;
- зниження купівельного попиту в галузі та ін.

3. Чинники ризику, які відносять до характеристик господарської діяльності і фінансової стабільності:

- недостатня кількість грошових коштів для фінансування цільових проектів і вкладення в капітальні інвестиції;

- наявність показників, які можуть привести до істотної зміни фінансової стійкості підприємства в майбутньому (наприклад, дебіторська і кредиторська заборгованість);
- значна залежність від зміни відсоткових ставок по кредитах;
- наявність боргових зобов'язань;
- потенційна можливість банкрутства та ін.

Виділені чинники ризику мають бути враховані на стадії планування та в процесі проведення внутрішнього аудиту оцінки ступеня довіри системі бухгалтерського обліку та рівня надійності системи внутрішнього контролю.

Слід зазначити, що при організації служби внутрішнього аудиту оцінка системи внутрішнього контролю і бухгалтерського обліку здійснюється ретельніше для того, щоб досягти розуміння бізнесу і адекватності системи внутрішнього контролю. Ці оцінки документуються і в наступні роки лише коректуються при виявленні змін тих або інших чинників, які піддалися оцінці.

Для формування оцінної думки внутрішній аудитор повинен детально ознайомитися із системою і середовищем внутрішнього контролю. Тому оцінка середовища контролю повинна включати вивчення, аналіз і оцінку відомостей про такі сторони господарської діяльності акціонерного товариства, які слід розглядати як комплексні складні чинники: особливості управління акціонерним товариством і його структурними підрозділами; розподіл відповідальності і повноважень; кадрова політика; порядок формування первинної документації, облікових реєстрів і форм звітності для внутрішніх і зовнішніх користувачів; відповідність господарської діяльності економічного суб'єкта вимогам чинного законодавства та ін. Поряд з цим внутрішній аудитор повинен оцінити виконання вимог до організації системи внутрішнього контролю. Перелік цих вимог і необхідність їх застосування для даної організації визначаються внутрішнім аудитором виходячи з принципів побудови системи внутрішнього контролю і на підставі свого досвіду. Слід зазначити, що внутрішній аудитор на стадії планування повинен виділити та провести ранжування найбільш важливих чинників, які впливають на контрольне середовище організації. Дані чинники мають бути згруповані в робочих документах (документ-тест) і можуть доповнюватися в процесі проведення внутрішнього аудиту. Використання цих документів дозволить виділити слабкі і проблемні місця в середовище контролю і формалізувати експертну оцінку чинників та ступеня їх впливу на рівень надійності системи контролю.

Залежно від ступеня ранжування чинників їх оцінку рекомендується здійснювати в балах від 0 до 1. При оцінці кожного з чинників слід враховувати їх характеристику, при цьому оцінки у вигляді коефіцієнтів, незалежно від глибини деталізації за кожним із чинників, не повинні перевищувати діапазон від 0 до 1.

Внутрішнім аудитором оцінка кожного чинника повинна здійснюватися в балах з використанням такої градації:

1) 0 - низька оцінка, дається внутрішнім аудитором одному або декільком чинникам, які впливають на надійність контрольного середовища, а це призводить до зменшення його можливості використовувати окремі засоби контролю і вимагає збільшення питомої ваги перевірок по суті;

2) 0,5 - середня оцінка дає аудиторіві можливість достатньою мірою розраховувати на надійність засобів внутрішнього контролю, але при цьому вимагає збільшення питомої ваги перевірок по суті або застосування вибіркового методу перевірки;

3) 1 - висока оцінка надає аудиторіві можливість більшою мірою розраховувати на надійність засобів внутрішнього контролю і відповідно знизити частку перевірок по суті.

Слід зазначити, що чим більше чинників піддано аналізу та чим вищий ступінь їх деталізації, тим вищою буде думка аудитора про надійність системи внутрішнього контролю.

Запропонований підхід до тестування повинен здійснюватися комплексно за умов складання зведених звітів та таблиць наявності засобів контролю і умов контролю в цілому та по всій організації і її структурних підрозділах. Використання зведених таблиць дозволяє оцінити і виявити переваги одного підрозділу перед іншим за окремими чинниками, контрольними засобами та процедурами. У результаті визначаються резерви вдосконалення системи внутрішнього контролю.

За результатами попереднього тестування внутрішні аудиторіи можуть зробити такі висновки і рекомендації:

- за тими ділянками тестування, де не створено середовище контролю або відсутні засоби контролю (положення про структурний підрозділ, посадові інструкції та ін.), оцінюється економічна, юридична або соціальна доцільність розроблення даного засобу і механізму його застосування в акціонерному товаристві;

- за тими ділянками, де подані найбільш низькі оцінки, необхідно провести перевірку ефективності застосування засобів контролю в зіставленні з іншими засобами контролю, які можна у цьому випадку застосувати;

- найбільш надійні ділянки з високою оцінкою надійності необхідно перевіряти фрагментарно за базовими і проблемними напрямками за наявності часу на перевірку.

Таке тестування або коректування цих оцінок у подальших перевірках дозволяє оцінити наявність засобів контролю і середовища їх застосування, але не ефективність їх застосування. Тому подані результати повинні зводитися в проміжну зведену відомість, а після проведення перевірок фактичного застосування засобів контролю необхідно формувати сукупну оцінку фактичного стану системи внутрішнього контролю.

**3. Оцінка фактичного стану системи внутрішнього контролю.** Оцінку фактичного стану СВК у процесі проведення внутрішнього аудиту доцільно визначати за такими критеріями:

1. Суб'єктивні критерії. До цих критеріїв належать: ступінь співпраці; думка управлінського персоналу про ефективність роботи структурного підрозділу АТ; довірливість взаємин із персоналом; швидкість і ефективність реакцій на запити які адресуються відділу; оцінка якості послуг, які надаються відділом іншим ; якості інформації і порад, які видаються відділом вищому керівництву; задоволення або незадоволення співробітників АТ діяльністю відділу.

2. Об'єктивні критерії. До цих критеріїв відносять: ступінь реалізації СВК стратегії підтримки планів АТ; позитивні дії з досягнення цілей АТ; середній час консультування і виконання заявок та вимог; співвідношення бюджету відділу до чисельності обслуговуючого персоналу; кількісні показники оцінки діяльності за певний період та ін.

Виділені критерії дозволяють нам зробити висновок про те, що оцінка СВК зводиться до кількісних і якісних показників. Це обумовлено тим, що оцінка якості й ефективності діяльності структурних підрозділів за допомогою кількісних і якісних показників, а також обговорення їх на нарадах з питань стратегічного розвитку і управління, є певним стимулом для керівників і персоналу даних підрозділів.

На цьому етапі внутрішні аудитори на підставі тестування повинні скласти програму перевірки дотримання положень облікової політики і застосування наявних засобів контролю. Це обумовлено тим, що на етапі оцінки засобів контролю мають відобразитися проблемні місця. Виявлення проблемних місць контролю при тестуванні є для внутрішніх аудиторів початковим етапом управління комерційними ризиками. З цією метою внутрішні аудитори повинні проводити ранжування виявлених при тестуванні проблемних місць та проводити перевірку достовірності інформації за найбільш важливими ділянками контролю і бухгалтерського обліку.

Програми оцінки стану системи внутрішнього контролю є переліком процедур перевірки застосування найбільш важливих з якісної точки зору засобів (процедур) контролю, записаних у відповідних регламентах: положеннях про підрозділи, посадових інструкціях, наказах, обліковій політиці підприємства і т.д.

Виявляючи факти незастосування або неадекватного, неповного застосування тих або інших засобів, внутрішні аудитори, за умов якщо це можливо, визначають розмір завданого збитку або величину викривлення інформації і тим самим визначають один з вимірників комерційного ризику.

Повторюваність цього порушення (кількість випадків порушень) у вигляді питомої ваги у кількості операцій або контрольних дій (в обсязі часу) залежно від способу вибіркового контролю і одиниці вибірки, визначає другий вимірник комерційного ризику.

Викривлення інформації вимірюється в основному відхиленням в абсолютних значеннях і у відсотках як величина незаконних (неправільних) записів у групах господарських операцій, у реєстрах, в показниках внутрішньої та зовнішньої звітності та ін.

На підставі тестів внутрішні аудитори складають програми перевірки загального фактичного стану системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю. Для складання програм за окремими завданнями, наприклад перевірка фактичного стану системи внутрішнього контролю за циклами виробництва, постачання і реалізації, по центрах витрат і відповідальності, по структурних підрозділах АТ, проводиться детальніше тестування системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю за виділеними напрямками.

Аналізуючи документацію бухгалтерського обліку, внутрішні аудитори повинні виділити в них критерії оцінки адекватності застосування засобів контролю. Наприклад, при документальній перевірці документів необхідно перевірити правильність заповнення всіх обов'язкових реквізитів, а також порядок оформлення документа із затвердженим графіком документообігу. Наприклад, перевірка наявності підпису посадових осіб на документах має бути узгоджена з термінами, затвердженими в графіку документообігу. В цьому випадку критерієм адекватного використання засобу контролю (підписи) є його наявність і своєчасна дата оформлення документа.

Усі результати перевірки аудитори повинні оформляти у вигляді робочого документа, який містить дані оцінки СВК і системи бухгалтерського обліку (таблиця 1). Це обумовлено тим, що фактична оцінка СВК відображає частоту виявлення порушень у відсотках до загальної кількості перевірених елементів вибірки. Тобто у разі пропуску або не виправлення помилки службою внутрішнього контролю питома вага помилок буде зворотним показником рівня її надійності служби внутрішнього контролю. Це правило аналогічне при фактичній оцінці системи бухгалтерського обліку, але при цьому оцінка буде відображати кількісний вимір допущених порушень у відсотках до загального обсягу вибірки в грошовому вимірі.

Використання отриманих результатів внутрішніми аудиторами дозволяє надалі на стадії планування виявити невідповідність оцінки СВК і системи бухгалтерського обліку, а також причини незастосування тих або інших засобів контролю і причин неадекватності створених умов (середовища) контролю.

За результатами такого порівняння аудитори можуть зробити такі кроки:

- підсилити контроль за застосуванням наявних засобів або прописаних процедур контролю;
- запровадити нові засоби (процедури) контролю;
- відмовитися від застосування наявного засобу контролю як неефективного і незначущого в цих умовах.

Сукупна (узагальнена) оцінка СВК і системи бухгалтерського обліку в процесі планування і за результатами перевірки по окремих центрах відповідальності і контролю дозволяє виміряти різні комерційні ризики, проводити їх аналіз та здійснювати управління ними.

У процесі проведення внутрішнього аудиту система внутрішнього контролю може бути визнана результативною лише при дотриманні певних умов.

### ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає можливість зробити такі висновки:

1. Запропонована у статті модель проведення внутрішнього аудиту в акціонерному товаристві дозволить чітко визначити роль, місце СВА та логіку проведення аудиту системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю.

2. Для підвищення ефективності проведення внутрішнього аудиту необхідно на стадії планування визначити критерії і чинники, які впливають на ступінь довіри до існуючої системи бухгалтерського обліку та на рівень надійності системи внутрішнього контролю в акціонерних товариствах України. Розглянуті у статті чинники повинні враховуватися у процесі проведення внутрішнього аудиту з обов'язковим їх ранжуванням за ступенями значущості та імовірності потенційного впливу на виникнення помилок в обліку з подальшою їх деталізацією в тестах і робочих документах внутрішнього аудитора.

3. Запропонований комбінований робочий документ внутрішнього аудиту дозволить проводити перевірку достовірності інформації по найбільш важливих ділянках контролю і обліку. Використання цього документа за умов виділення факторів та критеріїв оцінки дозволить аудитору дати комплексну оцінку ступеню довіри системі бухгалтерського обліку та рівню надійності системи внутрішнього контролю в АТ.

4. У результаті вивчення системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, а також оцінки засобів контролю аудитор може отримати впевненість в тому, що в процесі перевірки можна використовувати вибіркові процедури, а також за допомогою засобів контролю виділити і класифікувати існуючі недоліки в АТ.

5. При визначенні ефективності СВК необхідно враховувати не кількісні (методи і процедури контролю, кількість працівників, що здійснює контрольні функції, кількість проведених контрольних заходів та ін.), а якісні характеристики (своєчасність оцінки ризиків і заходів контролю, які використовуються для пом'якшення їх дії, виявлення і аналіз причин виникнення відхилень і впровадження в бізнес-процеси адекватних ризикам заходів контролю).

6. Фактична оцінка СВК відображає частоту порушень у відсотках до загальної кількості перевірених елементів вибірки, а фактична оцінка

системи бухгалтерського обліку відображає кількісний вимір допущених порушень у відсотках до загального обсягу вибірки в грошовому вимірі.

Розглянуті у статті питання потребують подальшого дослідження у частині розроблення внутрішньофірмових стандартів аудиту та комбінованих робочих документів для підвищення ефективності діяльності СВА в системі управління акціонерним товариством.

## SUMMARY

### THE REALIZATION OF ESTIMATION OF ACCOUNTING REPORT AND ADMINISTRATIVE REVIEW'S SYSTEM AT UKRAINIAN COOPERATIVE ASSOCIATIONS BY SERVICE OF INTERNAL AUDIT

**A.V. Smetanko,**

*Crimean Economics Institute of Kiev National Economic University named after Vadim Get'man, Simferopol'*

*The questions related to assessment of internal audit of the accounting system and internal control in planning and conducting inspections in joint stock companies in Ukraine are considered in the paper. The author proposes the model of the internal audit and the working papers, with which it is possible to assess the degree of trust accounting system and level of reliability of the system of internal control in joint stock companies in Ukraine.*

**Key words:** *risk factors, internal audit, internal control, audit planning.*

1. Подольский В.И. Международные и внутрифирменные стандарты аудиторской деятельности: учеб. пособие / В.И. Подольский, А.А. Савина, Л.В. Сотникова: под ред. проф. В.И. Подольского. – М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2010. – 320 с.
2. Жминько С.И. Внутренний аудит / С.И. Жминько, О.И. Швырёва, М.Ф. Сафонова. – Ростов н-Д: Феникс, 2008. – 316, [2] с.: ил.
3. Немченко В.В. Практичний курс внутрішнього аудиту: підручник / В.В. Немченко, В.В. Хомутенко, А.В. Хомутенко; за ред. В.В. Немченко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
4. Проскуряков А.М. Аудит финансовой отчетности: Базовое руководство по применению и документированию аудиторских процедур / А.М. Проскуряков. – Вологда: Дарника, 2010. – 760 с.
5. Рогулєнко Т.М. Аудит: учеб. / Т.М. Рогулєнко, С.В. Понамарьова. – М.: КНОРУС, 2010. – 416 с.
6. Дорошенко О.О. Оцінка системи внутрішнього контролю бюджетної установи / О.О. Дорошенко // Збірник наукових праць кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2009. - № 16 (частина I). – С. 184-189.
7. Філозоп О.В. Планування внутрішнього аудиту на промисловому підприємстві / О.В. Філозоп // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2009. - № 2 (48). – С. 127-130.
8. Філозоп О.В. Внутрішній аудит та внутрішній контроль: розмежування понять / О.В. Філозоп // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2009. - № 4 (50). – С. 177-181.
9. Сухарева Л.О. Аудит: оцінка якості системи бухгалтерського обліку: монографія / Л.О. Сухарева, К.О. Закалінська. – Донецьк: Вебер, 2009. – 263 с.
10. Петрушевський Ю. Л. Сутність національної системи бухгалтерського обліку як об'єкта державного регулювання / Ю. Л. Петрушевський, О. І. Стрельников // Економіка і організація управління. – 2008. - № 3. – С. 80-88.
11. Бутынец Ф.Ф. Бухгалтерский учет в зарубежных странах: учебное пособие для студентов высших учебных заведений специальности 7.050106 «Учет и аудит» / Ф.Ф. Бутынец, Я.В. Соколов, Д.А. Панков, Л.Л. Горецкая. - Житомир: ЧП «Рута», 2002. - 660 с.
12. Ткач В.И. Международная система учета и отчетности./ В.И. Ткач, В.М. Ткач. - М.: Финансы и статистика, 1991. - 160 с.

*Надійшла до редакції 10 лютого 2011 р.*